

บทที่ 6

บทบาทของหนังสือพิมพ์ในการสื่อสาร ภาวะเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมจากกรณีมลพิษแม่เมาะ

การวิเคราะห์บทบาทของหนังสือพิมพ์ในการเป็นที่พึ่งพาทางข่าวสาร เป็นการ
ศึกษาโดยใช้เกณฑ์ภารกิจหน้าที่ของสื่อมวลชนของ Lasswell (1948) และทฤษฎีการพึ่งพา
ข่าวสารของ Rokeach และ DeFleur (1976) มาเป็นกรอบในการพิจารณา เพื่อให้เห็นทิศ
ทางและผลกระทบของการแสดงบทบาทจากการนำเสนอข่าวมลพิษแม่เมาะของหนังสือพิมพ์
อันเป็นการนำผลสรุปจากบทที่ 4 ที่ว่าด้วยรูปแบบและลักษณะเนื้อหาข่าวมลพิษแม่เมาะ และ
บทที่ 5 ซึ่งศึกษาปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการเลือกสรรและนำเสนอเนื้อหา มา
เป็นประเด็นวิเคราะห์ร่วม

การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แบ่งออกเป็น 3 ประเด็นหลัก คือ

- 1) ประเมินบทบาทของหนังสือพิมพ์ จากระดับการพึ่งพาข่าวสารของประชาชนที่
ได้รับผลกระทบ
- 2) ประเมินบทบาทของหนังสือพิมพ์ ตามเกณฑ์ภารกิจพื้นฐานของสื่อมวลชน
- 3) การพิจารณาบทบาทของหนังสือพิมพ์ภายใต้กรอบของการสื่อสารเรื่อง
ความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม

ผลการศึกษาสรุปตามประเด็นต่างๆ ได้ ดังนี้

ประเมินบทบาทของหนังสือพิมพ์ อจากระดับการพึ่งพาข่าวสาร
ของประชาชนที่ได้รับผลกระทบ

"ตลอดชีวิตการทำงานของผม เสียใจ เจ็บปวดที่สุดก็กรณีแม่เมาะนี่แหละ เพราะเราไม่อาจควบคุมความผิดปกติของสภาพอากาศได้ ความเสียหายครั้งนี้ นับเป็นบทเรียนอันยิ่งใหญ่ของผม." (สมบุญ มณีนาถ ผู้ว่าการการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ กล่าวในการสัมมนาสื่อมวลชนเรื่อง การแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมแม่เมาะ 16 ก.ย. 2536)

"ความเจ็บปวด" ที่ทางฝ่ายการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ยอมรับออกมานี้ ไม่ต่างไปจากที่ชาวบ้านแม่เมาะได้รับ แต่สิ่งที่ชาวบ้านแสดงออกมาจากท่าทีและความรู้สึก คือ ความสูญเสียความมั่นใจในการใช้ชีวิตและการมีอนาคตที่ปลอดภัยของตนเอง ซึ่งถือเป็นการทำลายคุณค่าชีวิตที่เจ็บปวดรุนแรงมากกว่าความเสียหายทางทรัพย์สินที่ปรากฏให้เห็น

ทั้งนี้ จากการสำรวจผลกระทบทางจิตใจที่มีต่อชาวบ้าน ภายหลังหนึ่งปีเศษของวิกฤติการณ์มลพิษแม่เมาะ ซึ่งได้ใช้แบบสอบถามสำรวจความคิดเห็นชาวบ้านในเขต 3 หมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบ คือ บ้านสบน้ำด บ้านสบเดิน และบ้านแม่จาง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง จำนวน 90 ครอบครัว โดยสุ่มเลือกตัวอย่าง เมื่อวันที่ 26 มกราคม 2537 พบว่าชาวบ้านถึงร้อยละ 64.8 ยังมีความเชื่อมั่นน้อยจนถึงไม่มีความเชื่อมั่นเลย คือยังคงหวาดผวาท่อภัยจากสารพิษโรงไฟฟ้าแม่เมาะ และหวังว่าจะเกิดซ้ำรอยขึ้นอีก เนื่องจากยังไม่มี ความเชื่อใจในความปลอดภัยต่างๆ トラปิเดที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ยังดำเนินการติดตั้งเครื่องกำจัดสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ไม่เสร็จสิ้น

ผลการสำรวจที่ปรากฏในตารางที่ 10 นี้ เป็นการวัดความคิดเห็นและทัศนคติของกลุ่มตัวอย่าง โดยที่ไม่ได้จำแนกว่าเป็นผลจากการพึ่งพาข่าวสารที่ได้จากสื่อมวลชนหรือสื่อบุคคล ทั้งนี้ ผลโดยรวมที่ปรากฏซึ่งโน้มเอียงออกมาในเชิงลบ คือ ชาวบ้านยังคงมีความเชื่อมั่นน้อย และรู้สึกว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมนั้น เป็นคำตอบหนึ่งที่บ่งชี้ว่าชาวบ้านแม่เมาะ ยังขาดข้อมูลข่าวสารที่เพียงพอต่อการสร้างความเข้าใจในเรื่องของภาวะมลพิษที่ต้องเผชิญอยู่ อันเป็นการตอกย้ำทัศนคติเดิมที่มีอยู่แล้วนั่นคือการถูกเอาเปรียบและขาดการเอาใจใส่จากฝ่ายรัฐ ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านไม่อาจตัดสินใจ หรือประเมินระดับความเสี่ยง และวิธีการแก้ไขปัญหาที่แวดล้อมชุมชนของตนเองได้

ผลการสำรวจแสดงไว้ในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 แสดงผลการสำรวจความคิดเห็นของชาวบ้านแม่เมาะภายหลังหนึ่งปี
วิกฤติการณ์มลพิษ นำเสนอเฉพาะข้อมูลบางส่วน

ความเชื่อมั่นว่าเหตุการณ์มลพิษเช่นนี้จะไม่ ส่งผลกระทบในปีต่อไป	ร้อยละ
: เชื่อมั่นมากที่สุด	5.7
: เชื่อมั่นมาก	9.0
: เชื่อมั่นปานกลาง	20.5
: เชื่อมั่นน้อย	27.3
: ไม่มีความเชื่อมั่นเลย	37.5
ความเห็นต่อความเป็นธรรมในการจ่ายค่าชดเชย	ร้อยละ
: เป็นธรรม	19.3
: ไม่เป็นธรรม	56.8
: กลางๆ	14.8

ความกลัว และไม่มั่นใจในสุขภาพ ยังฝังอยู่ในความรู้สึกของชาวบ้าน เพราะพวกเขายังสามารถสัมผัสกับสารพิษที่ปล่อยออกมาได้เป็นระยะๆ ดังที่ บุญถม บันทะกุล ผู้ใหญ่บ้านแม่จาง ให้ความคิดเห็นว่า " เป็นไปไม่ได้ที่จะไม่เกิดขึ้นอีก เพียงแต่ว่ามันจะไม่เกิดมากหรือกระตุ้นหันเช่นก่อน ทุกวันนี้ถ้าอากาศขมุกขมัว ก็จะเริ่มเป็นกันอีก มันไม่ได้หายขาด "

ข้อมูลในส่วนนี้สอดคล้องกับรายงานผลการศึกษาอาการเจ็บป่วยด้วยโรคทางเดินหายใจของชาวบ้านที่เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลแม่เมาะ ซึ่งพบว่าระยะหลังๆ มาแล้ว อาการของผู้ป่วยเป็นลักษณะ chronic (เรื้อรัง) ไม่ใช่ acute (เฉียบพลัน) เช่นในปี 2535

ผู้อำนวยการโรงพยาบาลแม่เมาะ ได้อธิบายผลการศึกษาว่า "ค่อนข้างมั่นใจได้ว่าอาการของผู้ป่วยมีสาเหตุมาจากสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์จากโรงไฟฟ้าจริงเพราะได้มีการกำหนด criteria ของอาการในกลุ่มนี้ไว้เป็นเกณฑ์ตรวจสอบ และจากการเปรียบเทียบกับระดับค่า

ซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่ตรวจวัดได้ในอากาศ พบว่า ช่วงเวลาที่ผู้ป่วยมีอาการ กับเวลาที่ตรวจพบระดับค่าซัลเฟอร์ไดออกไซด์นั้น สัมพันธ์กัน *

แม้ชาวบ้านกว่าร้อยละ 56 เห็นว่าการจ่ายเงินชดเชยค่าเสียหายในเหตุการณ์ปี 35 ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ยังไม่เป็นธรรม แต่ส่วนใหญ่ก็อยู่ในภาวะไม่อยากพูด โดยเฉพาะอดีตผู้นำบ้านสบป่าด นายแก้ว อินทวงศ์ ซึ่งได้บอกว่า " พวกเรามั่นคนยากคนจน สิ่งที่การไฟฟ้าเขาเข้ามาช่วยเหลือตอนนี้ มันเห็นได้ชัด ทั้งถนนเข้าหมู่บ้าน จัดหาน้ำดื่ม "

อย่างไรก็ตาม จากการรวบรวมข้อมูลทั้งสามหมู่บ้าน พบว่า สิ่งที่ชาวบ้านต้องการจริงๆ ไม่ใช่ สาธารณูปโภคต่างๆ แต่ทุกคนต้องการการมีสุขภาพดี สามารถใช้ชีวิตต่อไปได้ โดยไม่ต้องระแวงว่าจะเกิดเหตุร้ายแรงขึ้นอีกหรือไม่

คำตอบในเรื่องนี้ เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ชี้ว่า สื่อมวลชนไม่ได้มุ่งแสดงบทบาทให้เกิดการแก้ไขปัญหา ทางสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง เพราะสารพิษยังคงเกิดขึ้นทุกวัน และอาการเจ็บป่วยทั้งทางสภาพร่างกายและจิตใจ ยังคงมีปรากฏอย่างต่อเนื่อง แต่การทำหน้าที่ตรวจสอบรายงานกลับมีปริมาณน้อยมาก ซึ่งศรีบุตร ไชยยาอ้าย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านสบเดิน ให้ทัศนะในกรณีนี้ว่า " ผมว่าสื่อมวลชนต้องการข่าวมากกว่า.....ที่ตอนนี้ ไม่มีเรื่องรุนแรงก็ไม่เห็นมีสื่อมวลชนเข้ามาดูชาวบ้านอีกเลย "

เมื่อพิจารณาถึงประสิทธิภาพของข่าวสารจากหนังสือพิมพ์ ที่มีต่อการลดความตื่นกลัว และสร้างความเข้าใจให้แก่ประชาชน โดยสำรวจจากระดับการพึงพาข่าวสารของชาวบ้านแม่เมาะเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ ได้พบข้อสรุปถึงพฤติกรรมในการแสวงหาข่าวสารหรือการสื่อสารของชาวบ้าน ดังนี้

ตารางที่ 8 แสดงพฤติกรรมในการแสวงหาข่าวสารของชาวบ้านแม่เมาะในช่วงวิกฤติ

ประเภทของสื่อที่ชาวบ้านอาศัยพึ่งพา ข้อมูลข่าวสารในช่วงวิกฤติ	อัตราส่วน (ร้อยละ)
สื่อบุคคล *	72.0
สื่อโทรทัศน์	14.80
สื่อวิทยุ	8.60
สื่อหนังสือพิมพ์	3.20
สื่ออื่น ๆ	1.40
(เอกสารสิ่งพิมพ์จากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ และฝ่ายรัฐ)	
	100

* หมายถึงผู้นำความคิดในชุมชน อันได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นกลุ่มที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือ และเป็นกลุ่มที่ได้มีโอกาสเจรจากับฝ่ายรัฐ รวมทั้งพบปะกับสื่อมวลชน)

จากข้อมูลข้างต้น สรุปได้ว่า สื่อที่มีผลกระทบต่อการรับรู้ข่าวสารและเป็นสื่อที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือพึ่งพาข้อมูลมากที่สุด คือ สื่อบุคคล อันได้แก่ ผู้นำในชุมชน โดยเฉพาะเมื่อเหตุการณ์วิกฤตขึ้น ชาวบ้านจะยิ่งแสวงหาหลักในการช่วยตัดสินใจจากผู้นำเหล่านี้มาก และจะยิ่งลดความรู้สึกเป็นบุคคลลง แต่จะมีความรู้สึกเป็นกลุ่มและเข้าหาการรวมกลุ่มมากขึ้น

นอกจากสื่อบุคคลแล้ว ชาวบ้านอีกร้อยละ 14.8 ได้หันไปแสวงหาข่าวจากสื่อโทรทัศน์ด้วย โดยให้เหตุผลว่า ได้มองเห็นภาพหมู่บ้านของตัวเองที่นำเสนอผ่านทางจอทีวี มีเพียงร้อยละ 3.2 เท่านั้น ที่ระบุว่าติดตามข่าวจากหนังสือพิมพ์ เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่อ่านหนังสือไม่ออก

เมื่อสอบถามถึงรายละเอียดของข้อมูลที่ได้รับจากข่าวนั้น ชาวบ้านบอกว่าข่าวหนังสือพิมพ์ให้ข้อมูลได้มากกว่า แต่มักเสนอเกินจริงมากไป และบางครั้งก็เป็นเท็จไปเลย " ถ้าเป็นไปได้ก็อยากให้หนังสือพิมพ์ออกข่าวให้พอดีๆ เพราะข่าวมันไปเร็วกว่าคำบอกเล่าจากคนในหมู่บ้านเดียวกันเสียอีก " สมบูรณ์ ชนะสงคราม ผู้ใหญ่บ้านสบเดินกล่าว

สำหรับบทบาทของสื่อมวลชนที่ชาวบ้านเห็นว่า เป็นไปในทางบวกต่อชาวบ้านมากที่สุด คือ ทำให้ทราบถึงความรุนแรงและอันตรายของสารพิษ (ร้อยละ 36) ทำให้ชาวบ้านกล้าที่จะเจรจาต่อรองกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ มากขึ้น (ร้อยละ 28) และมีเพียงร้อยละ 10 เท่านั้นที่เห็นว่าไม่มีผลใดๆ ต่อการรับรู้ของเขาเลย

ในประเด็นของบทบาทการเป็นที่พึ่ง เรื่องการร้องเรียนและต่อรองนี้ หนังสือพิมพ์ต่างยอมรับว่า เป็นบทบาทเบื้องต้นที่กระทำได้ดีสำเร็จมากที่สุด ทำให้กระบวนการร้องเรียนของชาวบ้านชัดเจนขึ้น ภิญญา ทุมมานนท์ ผู้สื่อข่าวพิเศษไทยรัฐ เล่าว่า " เมื่อชาวบ้านเขาเดือดร้อนเขาอยากระบาย เขาบอกว่า พูดกับหนังสือพิมพ์แล้วมันออกมาเป็นตัวหนังสือ เขาบอกว่าดีใจที่หนังสือพิมพ์ช่วยให้เขารอดตาย ทำให้ไม่สูญเสียพันธุ์ คำนี้ไม่ใช่ธรรมดาเลย "

เจตน์ อริยะสมบัติ ผู้สื่อข่าวมติชน กล่าวถึง บทบาทของการเป็นที่พึ่งของชาวบ้านว่า ชาวบ้านหวังพึ่งหนังสือพิมพ์มาก เพราะเขาต้องการเห็นการแก้ไข แต่ก็ทำให้ผู้สื่อข่าวต้องระมัดระวังเพิ่มขึ้น ไม่ใช่จะปล่อยข่าวไปตามชาวบ้านทั้งหมด " เราตระหนักในบทบาทเสมอว่าเราไม่ใช่ นักปลุกระดม ไม่ใช่ นักสร้างข่าว บทบาทของเราคือเข้าไปให้ข้อมูล ให้ชาวบ้านกล้าต่อรอง ไม่อย่างนั้นเขาจะต่อสู้ไปโดยไม่ถูกต้อง เพราะตอนแรกชาวบ้านไม่รู้จริงๆ ว่าเขาได้รับสารพิษ "

สำหรับบทบาทอีกด้านหนึ่งของหนังสือพิมพ์ คือ การกำหนดวาระข่าวสาร หรือ agenda setting นั้น เมื่อพิจารณาในแง่ของการรับรู้ในกลุ่มประชาชนที่ได้รับผลกระทบแล้ว พบว่าประเด็นที่หนังสือพิมพ์นำเสนอ ไม่ค่อยจะสอดคล้องกับประเด็นที่ชาวบ้านอยากรู้และมีการสื่อสารกันโดยผ่านสื่อบุคคล และเมื่อให้ชาวบ้านจัดลำดับประเด็นที่นำเสนอในหนังสือพิมพ์ว่ามีผลต่อการรับรู้ของชาวบ้านแค่ไหน ได้พบความแตกต่างกัน ดังนี้

ตารางที่ 9 แสดงการเปรียบเทียบประเด็นที่หนังสือพิมพ์นำเสนอ กับประเด็นที่ชาวบ้านสื่อสาร โดยผ่านสื่อบุคคล

ประเด็นที่หนังสือพิมพ์นำเสนอ	%	ประเด็นที่ชาวบ้านอยากรู้และสื่อสารกัน	%
(เรียงตามลำดับปริมาณ/ความถี่)			
1) ความเคลื่อนไหวและความขัดแย้งของฝ่ายต่างๆ	30.35	1) ผลกระทบของซัลเฟอร์ไดออกไซด์	23.80
2) การหามาตรการแก้ไข	24.70	2) ความตื่นกลัววิตกกังวลไม่แน่ใจในความปลอดภัย	18.07
3) ผลกระทบของซัลเฟอร์ไดออกไซด์	22.89	3) สาเหตุของการเกิดมลพิษ	17.47
4) ความตื่นกลัววิตกกังวลไม่แน่ใจใน	9.61	4) การหามาตรการแก้ไข	12.04
5) ข้อมูลทางวิชาการ ความรู้เกี่ยวกับซัลเฟอร์ไดออกไซด์	4.98	5) ความเคลื่อนไหว ความขัดแย้งของฝ่ายต่างๆ	11.45
6) สาเหตุของการเกิดมลพิษ	4.48	6) สภาพอากาศ ผลการตรวจวัดระดับค่าซัลเฟอร์ไดออกไซด์	10.24
7) สภาพอากาศและผลการตรวจวัดระดับค่าซัลเฟอร์ไดออกไซด์	2.99	7) ข้อมูลทางวิชาการ ความรู้เกี่ยวกับซัลเฟอร์ไดออกไซด์	6.93

กล่าวโดยสรุป เมื่อประเมินบทบาทของหนังสือพิมพ์ในแง่ระดับการพึ่งพาข่าวสารของประชาชน ที่ได้รับผลกระทบแล้ว พบว่า หนังสือพิมพ์ (รวมทั้งสื่อมวลชนทุกประเภท) มีบทบาทเป็นที่พึ่งได้ในระดับต้น คือ เป็นสื่อที่ขยายเรื่องราวความเดือดร้อนของชาวบ้าน ไปสู่ความสนใจของสาธารณชนในวงกว้าง และนำไปสู่การเร่งแก้ไขปัญหา การหามาตรการยับยั้งภัยพิบัติ รวมทั้งมีส่วนช่วยขัดเกลากะบวนการร้องทุกข์ของชาวบ้าน ซึ่งพิจารณาได้ว่าเป็นการแสดงบทบาทภายใต้ภาวะของความเสี่ยงในระดับหนึ่ง

แต่สำหรับบทบาทของการเป็นที่พึ่งพาในระยะยาวนั้น จากข้อมูลทั้งหมดที่วิเคราะห์รวบรวมมา ยังปรากฏไม่ชัดเจน นั่นคือ ยังไม่ได้มีการนำเสนอข่าวสารในเชิงการให้ความรู้ที่จะก่อให้เกิดการตื่นตัวและระแวดระวังภัยในหมู่สาธารณชน รวมทั้งการนำไปสู่การแก้

ไขหรือป้องกันปัญหาระยะยาวในระดับรัฐบาลด้วย ทั้งๆ ที่บทบาทดังกล่าวนี้ น่าจะเป็นแนวทางที่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการลดสภาพปัญหาความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม

จากตารางการเปรียบเทียบข้างต้น เมื่อพิจารณาเฉพาะ 3 ประเด็นแรกที่หนังสือพิมพ์นำเสนอ กับประเด็นที่ชาวบ้านอยากรู้และแสวงหา สรุปได้ว่า หนังสือพิมพ์สร้างความสำคัญให้แก่ข่าวนี้ ด้วยการชูประเด็นของความขัดแย้งและทำที่ความเคลื่อนไหวเพื่อนำไปสู่การหามาตรการแก้ไขของกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่ได้รับผลกระทบจาก "ข่าว" ที่นำเสนอ ในขณะที่ชาวบ้านในพื้นที่ซึ่งเป็นผู้ที่เผชิญกับอันตรายของความเสียหาย ต้องการพูดคุยและแสวงหาข่าวสารในเรื่องของผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตัวเองและชุมชนมากที่สุด รองลงมาคือ การพูดคุยถึงสภาพจิตใจที่ยังเต็มไปด้วยความวิตกกังวลของชาวบ้าน และจากนั้น จึงเป็นเรื่องของการร่วมกันค้นหาสาเหตุ หรือทำความเข้าใจกับการเกิดสภาพมลพิษ ตามการตีความของชาวบ้าน

อย่างไรก็ตาม มีความพยายามที่จะพัฒนาบทบาทในระดับนี้อยู่มากสำหรับสื่อมวลชนท้องถิ่น ซึ่งได้เปิดเผยว่า เวลาที่สื่อมวลชนท้องถิ่นของลำปางกำลังเริ่มคิดหาวิธีว่า ทำอย่างไรจึงจะป้องกันไม่ให้ชาวบ้านได้รับสารพิษเลย เพราะที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ คือ ทางโรงไฟฟ้าแม่เมาะจะลดกำลังการผลิตต่อเมื่อเครื่องตรวจวัดสภาพอากาศส่งสัญญาณเตือน แต่ณ เวลานั้น ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ได้รับสารพิษไปแล้ว

ประเมินบทบาทของหนังสือพิมพ์ตามเกณฑ์ภารกิจพื้นฐานของสื่อมวลชน

เมื่อเป็นที่ยอมรับว่า สื่อมวลชนต้องปฏิบัติตามภารกิจพื้นฐานที่มีต่อสังคม ก็คงเริ่มมองเห็นประเด็นว่า ในกรณีมลพิษที่แม่เมาะนี้ หนังสือพิมพ์ได้ดำเนินการกิจในทิศทางที่เกิดประโยชน์ต่อสังคม หรือเป็นภารกิจที่ล้มเหลว ในสัดส่วนอย่างไรบ้าง กรอบที่นำมาใช้เป็นแนววิเคราะห์เปรียบเทียบนี้ ได้อาศัยกรอบทฤษฎีภารกิจหน้าที่ของสื่อมวลชน 3 ประการ ของ Lasswell คือ 1) การทำหน้าที่ตรวจสอบสภาพแวดล้อม และสร้างสำนึกของความตื่นตัวหรือระแวดระวังภัยในหมู่สาธารณชน 2) การทำหน้าที่เชื่อมโยงและตีความสภาพเหตุการณ์ เพื่อให้สาธารณชนเกิดความเข้าใจ และตระหนักในภาวะการณ์ที่เผชิญอยู่ และ 3) การทำหน้าที่ให้ข้อคิดเห็น หรือชี้แนะเพื่อให้สาธารณชนมีช่องทางในการตัดสินใจแก้ไขสภาพปัญหา

นอกจากการประเมินบทบาทภายใต้กรอบของทฤษฎีภารกิจหน้าที่แล้ว งานวิจัยนี้ได้พยายามอธิบายลักษณะของบทบาทที่ปรากฏเด่นชัด ผลที่เกิดขึ้นจากการแสดงบทบาทดังกล่าวนี้ และเหตุผลของการแสดงบทบาท ซึ่งจะวิเคราะห์ต่อจากการประเมินบทบาทด้วยกรอบทฤษฎีของ Lasswell

ผลการวิเคราะห์สรุปเป็นตารางเปรียบเทียบระหว่างภารกิจที่เหมาะสม และล้มเหลว
ได้ดังนี้

ตารางที่ 10 แสดงการประเมินบทบาทของหนังสือพิมพ์ตามเกณฑ์ภารกิจหน้าที่ของสื่อมวลชน

ภารกิจ	ความเหมาะสม	ความล้มเหลว
<p>1) เป็นยามคอยสอดส่องตรวจสอบสภาพแวดล้อมทางสังคมด้วยการเก็บรวบรวมและติดตามรายงานข่าว</p>	<p>ในช่วงเหตุการณ์วิกฤติ หนังสือพิมพ์ได้นำเสนอติดตามรายงานข่าวอย่างต่อเนื่อง ทำให้สาธารณชนทั่วไปได้รับทราบทั่วถึงว่าเกิดอะไรขึ้นที่ไหนเมื่อไรอย่างไร และมีใครเกี่ยวข้องบ้าง การรายงานความเคลื่อนไหวนี้ต่อเนื่องมาจนถึงช่วงระยะที่เหตุการณ์สงบแล้ว แต่เนื่องจากความไม่มั่นใจของประชาชนเรื่องความปลอดภัยในปีต่อๆ ไปยังมีอยู่ หนังสือพิมพ์จึงนำเสนอมาตรการดำเนิน การแก้ไขเป็นระยะๆ แต่ไม่ดีและให้ความสำคัญเท่ากับช่วงเหตุการณ์รุนแรง</p>	<p>ทั้งๆ ที่พิษภัยจากสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์มีผลต่อสุขภาพของประชาชน ในพื้นที่มาโดยตลอด แต่มีหนังสือพิมพ์เพียง 2-3ฉบับเท่านั้นที่นำเสนอปัญหานี้มาตั้งแต่ก่อนเหตุการณ์ จะลูกกลมแต่การนำเสนอยังขาดการศึกษาข้อมูลและหลักฐานอ้างอิงเพียงพอ เมื่อเกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้น หนังสือพิมพ์หลายฉบับจึงอยู่ในสภาพ วังวนกระเสาะวาว เพราะไม่มีข้อมูลภูมิหลังเพียงพอ ทำให้สาธารณชนทั่วไปรับรู้แต่เหตุการณ์ความเคลื่อนไหวในข่าวมากกว่าความเข้าใจ เป็นผลสืบเนื่องให้สังคมหรือชุมชนความตื่นตัวที่จะระแวดระวังและตรวจสอบภัยทางสิ่งแวดล้อมในระยะยาว</p>

ภารกิจ	ความเหมาะสม	ความล้มเหลว
<p>2) สร้างความสัมพันธ์ให้กับส่วนต่างๆ ในสังคม ด้วยการตีความอธิบายรายละเอียดของเหตุการณ์นั้น ๆ</p>	<p>หนังสือพิมพ์ได้พยายามเปิดประเด็นและนำเสนอแง่มุมต่างๆ ของข่าว เป็นการเชื่อมโยงให้เห็นว่าเหตุการณ์ครั้งนี้เกี่ยวข้องกับปัญหาหรือสาเหตุอะไรบ้าง ทั้งในแง่ของการเมือง เศรษฐกิจ และความเป็นธรรมทางสังคม หนังสือพิมพ์บางฉบับทำหน้าที่เป็นเวทีสำหรับนานาทัศนะได้ แสดง ความคิดเห็นในเชิงคัดค้านและสนับสนุน ซึ่งปรากฏออกมาในคอลัมน์แสดงความคิดเห็น บทความ บทบรรณาธิการ การ์ตูน และจดหมายจากผู้อ่าน</p>	<p>เนื้อหาสาระที่นำเสนอยังขาดการสร้างความเข้าใจ หรือวิเคราะห์ให้เห็นสาเหตุ-ปัญหา การแก้ไข และแนวโน้มอย่างเป็นเหตุเป็นผล เงื่อนไขข้อจำกัดต่างๆ ของหนังสือพิมพ์ บวกกับทัศนคติในการมองปัญหาของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ทำให้ทิศทางของข่าวมีความขัดแย้ง ถูกมองว่าบิดเบือนความจริงในบางส่วน จึงไม่มีผลโดยตรงในการลดความไม่มั่นใจในเรื่องความเสี่ยงของประชาชน</p>
<p>3) สร้างความต่อเนื่องทางสังคม ด้วยการให้ข้อคิดเห็นเพื่อให้เกิดการสืบทอดความคิด ค่านิยม และให้ความรู้</p>	<p>หนังสือพิมพ์มีบทบาทชี้แนะและกระตุ้นให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบ กล่าวเรียกร้องและรวมพลังเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหา และคืนความสงบ กลับสู่ชุมชน</p>	<p>การชี้แนะของหนังสือพิมพ์เป็นเพียงเพื่อให้ปัญหายุติระยะสั้น แต่ยังไม่ได้สร้างให้เกิดจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ยังไม่สามารถ ทำให้สังคมตระหนักถึงความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมได้</p> <p>ในขณะเดียวกัน การนำเสนอข่าวแบบตามกระแส ยังได้สร้างให้เกิดภาพเหมารวมแก่สังคมว่า ปัญหาทางสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างผู้ได้เปรียบกับผู้เสียผลประโยชน์ ซึ่งจะยุติได้หากมีการจ่ายค่าชดเชย</p>

เมื่อพิจารณาตารางเปรียบเทียบบทบาทของหนังสือพิมพ์ ระหว่างภารกิจที่เหมาะสมกับภารกิจที่ล้มเหลวในแง่ของการเป็นสื่อมวลชนในสังคมแล้ว สรุปได้ในภาพรวมว่า หนังสือพิมพ์ยังมีบทบาทเป็นเพียงผู้แจ้งข่าวสาร รายงานเหตุการณ์ นำเสนอทัศนะจากกลุ่มต่าง ๆ และสนับสนุนกระแสความเคลื่อนไหวของประชาชนที่เดือดร้อน ซึ่งเป็นบทบาทที่ส่งผลในระยะสั้นต่อสภาพปัญหา มากกว่าการแสดงบทบาทที่จะเอื้อให้เกิดผลในระยะยาว คือนำไปสู่การสร้างตระหนักรู้ในปัญหาทางสิ่งแวดล้อม การสร้างจิตสำนึกให้สังคมที่จะร่วมกันจัดการแก้ไขสภาวะแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาบทบาทของหนังสือพิมพ์ในเชิงรูปธรรมที่โดดเด่นมากที่สุดในการณียของมลพิษแม่เมาะนี้ ก็คือ การสร้างความกดดันให้รัฐบาลและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เร่งหาทางยุติวิกฤติการณ์ครั้งนั้น ซึ่งผลที่ออกมา นอกเหนือจากการจ่ายค่าชดเชยให้ชาวบ้านแล้ว ก็คือคณะรัฐมนตรีมีมติให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ลดกำลังการผลิตกระแสไฟฟ้าหากสภาพอากาศยังผิดปกติเช่นเดิมอยู่อีก และวางแผนให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เตรียมศึกษาหาความเป็นไปได้ในการติดตั้งเครื่องกำจัดสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่โรงไฟฟ้า

บทบาทในการผลักดันให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกล้าออกมาแสดงความรับผิดชอบต่อปัญหาเฉพาะหน้าดังกล่าวนี้ เป็นบทบาทที่ทางฝ่ายหนังสือพิมพ์พึงพอใจและประเมินตนเองว่าได้ปฏิบัติภารกิจหน้าที่ที่เหมาะสมแล้ว แม้การสร้างกระแสกดดันดังกล่าว จะพิสูจน์ให้เห็นว่า หนังสือพิมพ์ไม่ได้ยืนอยู่ตรงจุดกลางระหว่างฝ่ายของผู้ถูกกล่าวหาคือการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ กับฝ่ายของผู้ที่เสียเปรียบคือชาวบ้านก็ตาม การที่หนังสือพิมพ์เสนอข่าวในเชิงโจมตีและตัดลีนความผิดให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ นี้ หากพิจารณาด้วยสายตาของมาตรฐานทางวิชาชีพสื่อมวลชน ย่อมถือว่าหนังสือพิมพ์ไม่เป็นกลาง แต่หากพิจารณาในด้านของผลกระทบที่เกิดขึ้นในเชิงรูปธรรมแล้ว จะเห็นได้ว่า มีผู้ที่ได้ประโยชน์จากการแสดงบทบาทนี้ถึง 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ ชาวบ้านแม่เมาะ ซึ่งได้รับค่าชดเชยและการแสดงความเอาใจใส่จากรัฐ กลุ่มพลังทางสิ่งแวดล้อมและนักการเมืองที่ออกมาเคลื่อนไหว ซึ่งได้รับการตอบสนองตามข้อเรียกร้องที่เสนอ และท้ายที่สุดคือ สถาบันสื่อมวลชน ซึ่งได้รับประโยชน์จากการที่เป็นผู้ชนะในการทำหน้าที่ตัดลีนครั้งนี้ อันทำให้ภาพความขัดแย้งระหว่างสื่อมวลชนกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เป็นไปในเชิงของเหตุและผลมากขึ้น เพราะกรณีอื่นๆ ที่ผ่านมา เช่น เรื่องเขื่อน มักทำให้เกิดความเข้าใจว่าเป็นการต่อสู้ด้วยอคติของสื่อมวลชนที่มีต่อการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ มากกว่า เพราะยังไม่มีข้อรับรองโดยยืนยันระหว่างผลประโยชน์ กับความเสียหายที่เกิดขึ้น จากการสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ

ในเรื่องของความไม่เป็นกลางของหนังสือพิมพ์ในกรณีภาวะวิกฤติทางสิ่งแวดล้อม เช่นนี้ สามารถอธิบายได้ว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากลักษณะและนโยบายการเลือกสรรนำเสนอข่าว ซึ่งมุ่งที่การขายความขัดแย้งเป็นหลัก ทำให้หนังสือพิมพ์ต้องแสดงตัวเป็น "ขั้ว" ของ

ความขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายหรือหลายฝ่ายขึ้นมาเอง ซึ่งแน่นอนว่าย่อมทำให้หนังสือพิมพ์ดำรงตนอยู่ในสถานะที่เป็นกลางได้ยาก นอกจากนี้ยังเป็นผลมาจากบริบทของความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ระหว่างหนังสือพิมพ์กับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ที่ทำให้หนังสือพิมพ์เกิดการเรียนรู้ในพฤติกรรมกรรมกร"ก่อ" และ"แก้"ปัญหาของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ที่มีต่อสภาพแวดล้อมและชาวบ้าน

อย่างไรก็ตาม การที่หนังสือพิมพ์แสดงจุดยืนที่ไม่เป็นกลาง อันนำไปสู่การสร้างแรงกดดันให้เกิดการแก้ไขสถานการณ์นั้น ก็ยังคงเป็นเพียงบทบาทที่ส่งผลในระยะสั้นเท่านั้น คือทำให้รัฐบาลตื่นตัวกับการหามาตรการยุติปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น แต่ไม่ได้ทำให้รัฐบาลและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องรวมทั้งชาวบ้าน ตื่นตัวที่จะแก้ปัญหอันตรายทางสภาวะแวดล้อมในระยะยาว ซึ่งก็เป็นทิศทางเดียวกันกับหนังสือพิมพ์ ที่ไม่ได้แสดงบทบาทติดตามตรวจสอบมาตรการแก้ไขที่รัฐประกาศไว้อย่างต่อเนื่องเช่นกัน

การพิจารณาบทบาทของหนังสือพิมพ์ภายใต้กรอบ

ของการสื่อสารเรื่องความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม

สภาวะมลพิษที่เข้ามาคุกคามวิถีชีวิต จนทำให้ชาวบ้านแม่เมาะเกิดความหวั่นวิตกและไม่มั่นใจในความอยู่รอดของตนนั้น นับเป็นบทเรียนของความผิดพลาดอันยิ่งใหญ่ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ที่แสดงถึงการไม่รักษาสมดุลระหว่างคน-สิ่งแวดล้อม-และการพัฒนา เพราะนโยบายที่มุ่งเอาคนออกจากพื้นที่เพื่อหวังจะยุติปัญหานั้น ย่อมไม่ใช่วิถีคิดแบบสูตรสำเร็จได้ทั้งหมด และเมื่อชาวบ้านตกอยู่ในสภาพสับสนในช่วงวิกฤติการณ์มลพิษ เสียงของชาวบ้านจึงถูกใช้เพื่อวัตถุประสงค์ในแง่มุมมองต่างๆ กัน

ในระหว่างที่ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ กำลังดำเนินมาตรการแก้ไขมลพิษโดยการติดตั้งเครื่องกำจัดสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่โรงไฟฟ้า ซึ่งคาดว่าจะแล้วเสร็จเครื่องแรกได้ในปี 2538 นั้น อาการเจ็บป่วยของประชาชนและสภาพแวดล้อมที่เป็นพิษยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้จะไม่รุนแรงเท่าช่วงเหตุการณ์วิกฤติก็ตาม ขณะนี้มีรายงานการศึกษาทางการแพทย์โดยสาธารณสุขจังหวัดลำปาง ร่วมกับโรงพยาบาลแม่เมาะว่า ผู้ป่วยจากสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์ในชุมชนแม่เมาะมีแนวโน้มสูงมากที่จะเป็นโรคมะเร็งในปอด รวมทั้งอาจมีผลกระทบทางพันธุกรรมด้วย ดังนั้นการแก้ไขปัญหาคือความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมในกรณีนี้จึงย่อมไม่ใช่ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีอย่างเดียว แต่ควรต้องมีการปรับปรุงมาตรการในทุกๆ ด้าน ทั้งในเรื่องของการปรับลดค่ามาตรฐานระดับซัลเฟอร์ไดออกไซด์ โดยมีรายงานการศึกษาเสนอให้ใช้ค่ามาตรฐาน 125 มคก./ลบ.ม./3 ชม. ซึ่งเหมาะสมกับสรีระของคนไทยมากกว่ามาตรฐานเดิมคือ 300 มคก./ ลบ.ม./ 24 ชม.

เรื่องของการแก้ไขระบบมาตรฐานต่างๆ รวมตลอดไปจนถึงนโยบายการผลิตไฟฟ้าที่ประสานประโยชน์ระหว่างการพัฒนาสิ่งแวดล้อมนั้น ต้องอาศัยการปลูกเร้าและสร้างความเข้าใจแก่คนทั้งสังคมให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีคิด และตระหนักว่าการตกอยู่ในภาวะเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมนั้น เป็นปัญหาสาธารณะ และเป็นภัยคุกคามที่รุนแรงพอๆ กับเรื่องของความไม่มั่นคงทางการทหารและการเมืองเช่นกัน

ภารกิจด้านนี้ สมควรมีการแสดงความรับผิดชอบโดยสื่อมวลชนด้วย ซึ่งนั่นหมายถึงการนำเสนอเนื้อหาที่ทำให้สาธารณชนเกิดความระแวงระวังในภัยของอันตรายที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม และมีความเข้าใจ มีความรู้ที่จะนำไปสู่การคลี่คลายความรุนแรงของภาวะการณ์ที่เป็นความเสี่ยงทั้งหลาย

อย่างไรก็ตามหากประเมินคำวิพากษ์วิจารณ์บทบาทสื่อมวลชนในกรณีมลพิษแม่เมาะ จากทัศนะของผู้ที่ตกเป็นแหล่งข่าว และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องแล้ว พบทัศนะที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือพบว่า ประเด็นเรื่องบทบาทที่หนังสือพิมพ์ ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มากที่สุด ก็คือ ความไม่เป็นกลางในการเลือกสรรประเด็นข่าวมาเสนอ และการรายงานข้อมูลไม่ครบถ้วน ดังที่สุพิน ปัญญาภักดิ์ ระบุว่า "หนังสือพิมพ์เลือกสัมภาษณ์คนที่มี authority จากฝ่ายตรงข้าม ซึ่งเมื่อพูดออกมาคนก็เชื่อ เป็นลักษณะ ชี้นำ "

เช่นเดียวกับที่ นพ.ไชยพันธ์ุ ทยาวิวัฒน์ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลแม่เมาะ ซึ่งเป็นแหล่งข่าวสำคัญ ในช่วงนั้นให้ความเห็นว่า "หนังสือพิมพ์บางฉบับเขียนข่าวเยอะเกินไป เอาบางประเด็นไปขยาย ทำให้เกิดความขัดแย้ง ในขณะที่ประเด็นเรื่องข้อแนะนำให้ป้องกันตัวเองกลับถูกตัดไป นักข่าวที่เข้ามาคุยส่วนใหญ่เพียงแต่มาถามว่า มีผู้ป่วยอีกไหม เป็นอย่างไรบ้าง แต่ที่จะมาขอคำแนะนำต่างๆ ทางวิชาการ ขอดูรายงานผลการศึกษานั้น มีน้อยมาก " และข้อคิดเห็นจากชุมพล ศรีสวัสดิ์ ปลัดอำเภอแม่เมาะ ซึ่งเป็นคณะทำงานที่เข้าไปสำรวจความเสียหายในพื้นที่ว่า " นักข่าวมุ่งแต่จะเอาข้อมูลจากชาวบ้าน ไม่เคยมาขอจากเรา แดมยังมาโจมตีเราว่าข่มขู่ชาวบ้าน ผมว่าข่าวทั้งหมดที่ออกมา มันมีผลกระทบกับคนทำงานมากกว่าชาวบ้าน" (สัมภาษณ์ : 8 มี.ค. 37)

อีกประเด็นหนึ่งที่บรรดาผู้ตกเป็นแหล่งข่าวทั้งหลายประเมินบทบาทของหนังสือพิมพ์ก็คือ การขยายความรุนแรงของเหตุการณ์ จนทำให้ดูน่ากลัว และทำให้ประชาชนเกิดความตื่นตกใจ ดังที่ มานพ บุญมาเทพ กำนันตำบลบ้านสบป่าดเล่าว่า " เจอเข้ากับตัวเอง จนขีดไม่ยอมให้ข่าวหนังสือพิมพ์อีกแล้ว ตอนนั้นผมเข้ากรุงเทพฯ ไปพร้อมกับคนของดร.พิจิตต ผมไปคนเดียวไปแถลงข่าวเรื่องโรงไฟฟ้า มีนักข่าวมาสัมภาษณ์ถามว่า คิดจะฟ้องการไฟฟ้าไหม ผมก็ตอบไปว่ายังไม่คิด ตอนนั้นแค่มาปรึกษากับสภานายกความ แต่พอข่าวออกมา กลับกลายเป็นว่า ชาวบ้านเดินเข้ากรุง ปรึกษานายกสภานายกความ จะฟ้องการไฟฟ้า "

อย่างไรก็ตาม หนังสือพิมพ์ได้ชี้แจงข้อกล่าวหาเรื่องของการเสนอข่าวด้านเดียวว่า หนังสือพิมพ์ไม่เคยมีเจตนาที่จะโจมตีหรือทำร้ายการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ แต่ต้องการให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ หาทางยุติปัญหาที่เกิดขึ้นโดยเร็ว " ถ้าผมเลือกผิด ผมพร้อมจะรับความบกพร่องนั้น แต่จะให้ผมเสนออีกผล. ครั้งหนึ่ง ชาวบ้านครั้งหนึ่ง ผมไม่ทำ " ธงชัย ณ นคร กล่าว และคำชี้แจงจากอภิชาติ ศักดิ์เศรษฐ์ ว่า " แม้โดยหลักการแล้ว ควรเปรียบเทียบข่าวจากทั้งสองฝ่ายในวันเดียวกัน แต่จริงๆ แล้วทำได้ยาก ซึ่งข้อเสียก็คือ อาจทำให้อีกฝ่ายที่ถูกตีเขาไม่ยอมให้ข่าวแล้วในวันรุ่งขึ้น "

ดร.พิจิตต รัตกุล เลขาธิการมูลนิธิป้องกันควีนพิษ ซึ่งเป็นหนึ่งในคู่กรณีของความขัดแย้งในข่าว ได้แสดงความคิดเห็นสนับสนุนหนังสือพิมพ์ว่า " ยิ่งเกิดความขัดแย้งยิ่งดี จะได้มีการพูดคุยถึงปัญหากันอย่างจริงจัง จะได้มีการเอาข้อมูลมาพิสูจน์ยืนยันกัน สิ่งที่ผมพูดอาจจะไม่ถูกต้องเสมอไป เพราะเราพูดจากสิ่งที่สังเกตเห็นจริงในหมู่บ้าน ถ้ากฟผ. จะหาข้อมูลมาพิสูจน์ก็เป็นสิ่งดี ถือเป็นการได้สวนสาธารณะ " (สัมภาษณ์ : 2 พ.ค. 37)

ทัศนะเหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่สะท้อนบทบาทของหนังสือพิมพ์ในแง่ที่เห็นว่าควรปรับปรุง แต่ก็ยังมีบทบาทหลักอีกด้านหนึ่งที่ได้รับการสนับสนุน และประเมินว่ามีผลต่อการเร่งหามาตรการแก้ไขมลพิษจากโรงไฟฟ้า ซึ่งผู้อำนวยการฝ่ายประชาสัมพันธ์การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ กล่าวว่า หนังสือพิมพ์ทำหน้าที่ได้ค่อนข้างสมบูรณ์ ในแง่ของการเปิดประเด็นกรุยข่าวมีผลให้ กรม.อนุมัติติดตั้งเครื่องกำจัดสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์ทันที ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ต้องวิเคราะห์ถึงจุดคุ้มทุนกันมากมาย

นเรศ ดวงไชย นักข่าวท้องถิ่น ได้ประเมินบทบาทของหนังสือพิมพ์ว่า นำไปสู่การผลักดันให้มีการติดตั้งเครื่องกำจัดสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์ แต่เป็นเพราะหนังสือพิมพ์ทุกฉบับร่วมมือกัน และสื่ออื่นๆ กระโดดเข้ามาร่วมด้วย " ภาพมันโหมมาจากทุกสื่อ ในที่สุดกฟผ.จึงแพ้กับข้อมูล แพ้กับหลักฐาน เขาแพ้ตัวเอง ไม่ใช่สื่อมวลชน บังเอิญสื่อมวลชนเป็นผู้ช่วยทำให้หลักฐานชัดเจนขึ้น "

นอกจากการเปิดประเด็นในเชิงวิพากษ์แล้ว ผู้ที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์เหล่านี้ ได้ให้ข้อเสนอแนะจากทัศนะของตน ในเรื่องบทบาทที่เหมาะสมของสื่อมวลชน สำหรับการเป็นที่พึ่งพาทางข่าวสาร ดังเช่นที่ ดร.พิจิตต รัตกุลได้เสนอแนะว่า ควรเชื่อมประสานบุคคลสามฝ่ายให้แสดงภาระหน้าที่ในทางปฏิบัติ คือบุคคลที่ก่อให้เกิดมลพิษ บุคคลที่เป็นผู้รับผลจากมลพิษ และบุคคลที่จะมากำหนดนโยบายให้เกิดการคุ้มครองแก้ไข " โดยเฉพาะประชาชนที่ได้รับผลกระทบนั้น สื่อมวลชนต้องช่วยกันทำให้เขารู้สึกว่า มันไม่ปกติแล้วนะ ให้เขาลุกขึ้นมาต่อสู้เรียก

ร้องสิทธิอันชอบธรรมที่จะมีสุขภาพดี ที่สำคัญคืออย่ารายงานข่าวแบบไฟไหม้ฟาง วูบวาบแล้วหายไป ไม่อย่างนั้นพอสื่อมวลชนเลิกจับข่าว ประชาชนก็จะเลิกสนใจ "

นพ.ไชยณรงค์ ทยาวิวัฒน์ ให้ความเห็นในฐานะที่เป็นทั้งแหล่งข่าวและผู้รับข่าวสารข้อมูลว่าอยากเห็นข่าวที่มีข้อเท็จจริงมีข้อมูลที่ชัดเจน เพื่อให้ผู้อ่านวินิจฉัยสภาพเหตุการณ์เองได้ เช่น เมื่อระดับค่าซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ก็ควรชี้แจงด้วยว่าภายใต้สภาวะอากาศอย่างไร " ผมอยากเห็นการนำเสนอข่าวแบบให้มีการสอบสวนสาธารณะ ให้พูดพร้อมกันทีเดียวหลายฝ่าย ไม่ใช่ให้ตอบโต้กันคนละที แต่มันคงยากอยู่สำหรับคนทำข่าว "

สำหรับการไฟฟ้าฝ่ายผลิต ซึ่งยอมรับว่าค่อนข้างประมาทกับกรณีแม่เมาะ จึงจะ लेकरทำความเข้าใจกับชุมชนมาโดยตลอด ได้เสนอแนะว่า สื่อมวลชนมาสามารถแสดงบทบาทช่วยเหลือเรื่องนี้ได้ ด้วยการทำหน้าที่เป็นกระจกสะท้อนภาพให้เห็นอย่างถูกต้อง ให้เห็นทั้งด้านหน้าด้านหลัง ไม่ใช่ภาพเอียงแค่จุดใดจุดหนึ่ง " สื่อมวลชนต้องให้ความรู้แก่คนอ่านในทุกด้าน อาจไม่ถึงกับต้องละเอียด แต่ให้คนเขามองเห็นได้หลายๆ แง่มุม อย่าให้ข่าวมาเป็นตัวตัดสินผิด-ถูก การเสนอข่าวด้านเดียวนั้นไม่เป็นผลดีแก่สื่อมวลชนเลย "

ในส่วนของสื่อมวลชนเองนั้น ได้มีการประเมินบทบาทที่น่าจะเป็นสำหรับกรณีปัญหาสิ่งแวดล้อมว่า สื่อมวลชนต้องพิจารณาและตรวจสอบข้อเท็จจริง อย่าปล่อยให้ปัญหาถูกพลิกผันกลายเป็นเรื่องทางการเมือง จนไปบดบังข้อมูลตัวเลขที่จำเป็น ซึ่งเป็นความผิดพลาดที่เกิดขึ้นหลายครั้งหลายหน สมหมาย ปารีจฉัดต์ บรรณาธิการบริหารของมติชน ให้ข้อเสนอแนะว่า " เราในฐานะคนกลางต้องช่วยกันติดตามดูว่า ปัญหาต่างๆ ได้ถูกแก้ไขไปตามกระบวนการขั้นตอนหรือไม่ อย่างในกรณีแม่เมาะนี้ ผมไม่มั่นใจ 100% ว่า ที่กฟผ. เขาตื่นตัวเร่งแก้ไขนั้นเป็นเพราะเขาตื่นตัวกับข่าวหรือกับเหตุการณ์ปัญหามากกว่ากัน "

และท้ายที่สุด ข้อเสนอแนะจากนักข่าวสิ่งแวดล้อมอย่างธีระสิทธิ์ สมแก้ว แห่งเดลินิวส์ว่า " สื่อมวลชน ควรก้าวไปข้างหน้า 1 ก้าว ตาซ้ายมองไปข้างหน้า เพื่อดูว่าเกิดอะไรขึ้น ตาขวามองไปข้างหลังเพื่อดูว่าเกิดเพราะอะไร แล้วก็ร้องตะโกนเตือนให้สังคมได้ยิน ถ้าเขายังไม่รู้สึกรู้ตัว อาจต้องถอยหลังมาช่วยกันแก้ไขที่ต้นตอของปัญหานั้น ไม่ใช่พอตะโกนจบแล้วก็หมดความสนใจ "

สรุปบทบาทหนังสือพิมพ์ในการสื่อสาร เรื่องความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมจากกรณีมลพิษแม่เมาะ

ผลการประเมินบทบาทของหนังสือพิมพ์ โดยอาศัยเกณฑ์วัดจากระดับการพึ่งพาข่าวสารของประชาชนที่ได้รับผลกระทบ ชี้ให้เห็นว่า หนังสือพิมพ์สามารถเป็นแหล่งที่พึ่งในระดับต้นให้แก่ประชาชนได้ คือทำหน้าที่เป็นสื่อที่ขยายเรื่องราวความเดือดร้อนของประชาชนกลุ่มหนึ่ง ไปสู่ความสนใจของสาธารณชนในวงกว้างขึ้น แต่หากพิจารณาการเป็นที่พึ่งในระยะยาวหรือต่อเนื่องแล้ว ยังไม่ชัดเจน เนื่องจากหนังสือพิมพ์ยังให้ความสำคัญในการติดตามข่าวสารเพียงระยะสั้น ๆ ช่วงที่เกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้นเท่านั้น อีกทั้งยังพบว่า ประเด็นที่หนังสือพิมพ์กำหนดเป็นข่าวนั้น ไม่ค่อยสอดคล้องกับประเด็นที่ชาวบ้านสื่อสารกันภายในกลุ่มโดยผ่านทางสื่อบุคคลซึ่งเป็นผู้เลือกกลั่นกรองประเด็นจากสื่อมวลชนมาสื่อสารกับชาวบ้านอีกทอดหนึ่ง

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาบทบาท โดยใช้เกณฑ์ภารกิจพื้นฐานของสื่อมวลชน และผลลัพธ์จากการพึ่งพาข่าวสารแล้ว พบว่า หนังสือพิมพ์ยังไม่สามารถปฏิบัติภารกิจในฐานะกลไกที่จะช่วยลดความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมได้ในระยะยาว เนื่องจากหนังสือพิมพ์ยังมีบทบาทเป็นเพียงผู้แจ้งข่าวสาร รายงานเหตุการณ์ และสนับสนุนกระแสความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ เท่านั้น แต่มิได้สร้างจิตสำนึกให้สาธารณชนตื่นตัวในเรื่องอันตรายของความเสี่ยง และทำให้เกิดความเข้าใจในลักษณะหรือสาเหตุของปัญหาเท่าที่ควร จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่ง ที่คนในสังคมไทยยังมองเรื่องของพิษภัยทางสิ่งแวดล้อมที่ต้องเผชิญด้วยความรู้สึกที่ไม่ต่างไปจากอุบัติเหตุธรรมดาที่เกิดขึ้นชั่วครั้งชั่วคราว ยิ่งกว่านั้นก็คือ ทำให้สังคมเกิดความซาซิงกับเรื่องความขัดแย้งที่ปรากฏเป็นภาพหลักในข่าว จนละเลยแก่นแท้จริงๆ ของปัญหาความเสี่ยงที่ตนกำลังเผชิญอยู่

จากข้อสรุปบทบาทเหล่านี้ ได้มีการเสนอแนะแนวทางจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับกรณีข่าวมลพิษแม่เมาะว่า เพื่อให้การเสนอข่าวเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง หนังสือพิมพ์ควรมีความรับผิดชอบ ที่จะนำเสนอข่าวด้วยข้อมูลที่ถูกต้อง รอบด้าน มีข้อมูลในเชิงอธิบาย และนำเสนออย่างต่อเนื่อง วิเคราะห์เป็นเพียงสร้างกระแสให้คนตื่นตัวกับข่าว เพราะถ้าเป็นเช่นนั้น ความรู้สึกจริงใจที่จะแก้ไขปัญหากจากทุกฝ่าย ก็จะไม่เกิดขึ้นอยู่นั่นเอง

กระนั้นก็ตาม บทบาทในระยะสั้นที่หนังสือพิมพ์ปฏิบัติ ได้ส่งผลให้เกิดกระแสกดดันต่อรัฐบาลและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ให้รีบเร่งยุติภาวะวิกฤตินี้ด้วยวิธีการแบบเฉพาะหน้าเช่นกัน ซึ่งเป็นเพียงการตื่นตัวเพื่อแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ แม้จะส่งผลให้ชาวบ้านได้รับความช่วยเหลือในระดับหนึ่งก็ตาม บทบาทดังกล่าวนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ตอกย้ำสถานะความไม่เป็นกลางของหนังสือพิมพ์ ในกรณีการเสนอข่าวความขัดแย้งทางสิ่งแวดล้อม